

<http://digithum.uoc.edu>

Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància i la proximitat en les famílies transnacionals

Graciela de la Fuente

Internet Interdisciplinary Institute (IN3) de la UOC
gde_la_fuentev@uoc.edu

Data de presentació: març de 2011

Data d'acceptació: abril de 2011

Data de publicació: maig de 2011

Resum

Les actuals experiències migratòries es desenvolupen en un món globalitzat, on la comunicació familiar transnacional a través de l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) és una pràctica cada vegada més estesa.

Amb l'objectiu d'estudiar les experiències de la distància en aquests processos, vam basar-nos en quaranta dones bolivianes immigrants a Barcelona, que vam entrevistar en profunditat i amb les quals vam organitzar grups de discussió.

Aquest breu article descriptiu reflecteix alguns resultats d'aquesta investigació qualitativa. Els resultats indiquen, primer, que les TIC s'identifiquen com l'únic mitjà que permet sostenir relacions i mantenir rols familiars en la distància. Mitjançant aquestes tecnologies circulen emocions i decisions que travessen fronteres. Segon, per a aquestes dones l'ús d'aquestes tecnologies fa complexes les sensacions de proximitat i de llunyania respecte als seus familiars que no han immigrat, en evidenciar les seves presències i absències en la dinàmica familiar, la qual cosa incideix en les seves experiències de la distància.

Paraules clau

comunicació familiar, experiència de la distància, TIC, família transnacional, immigració, Bolívia

ICTs in Relationships: Handling Distance and Proximity in Transnational Families

Abstract

Current migratory experiences take place in a globalised world where transnational family communication using information and communication technologies (ICTs) is an increasingly widespread practice.

With the aim of studying the experiences of distance in these processes, we undertook in-depth interviews and group discussions with 40 Bolivian immigrant women in Barcelona.

This short descriptive article reflects on a number of results from this qualitative research. These results, firstly, highlight how ICTs are identified as the only medium for sustaining relationships and family roles at a distance. These technologies allow emotions and decisions to flow over borders. Secondly, for these women, use of these technologies has affected their experiences of distance and complicated their feelings of closeness and distance with respect to the non-migrant family members, as they highlight their presence and absence in the family dynamic.

Keywords

family communication, experience of distance, ICTs, transnational family, immigration, Bolivia

La immigració en un món globalitzat ens fa pensar en diversos processos d'interconnexió que marquen actualment la vida social. Les condicions de ser immigrant a començament del segle XXI són noves, tal com assenyalava Diminescu (2008). Si abans el lema era «*cut your roots*» ['talla amb les arrels'] avui és «*circulate and keep in touch*» ['circula i estigues en contacte']. La massificació de l'ús de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en la quotidianitat de milers de persones fa possible que els immigrants no perdin el contacte, malgrat la distància geogràfica. En aquest marc, la comunicació familiar transnacional a través de l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) és una pràctica cada vegada més estesa entre la població immigrant.

El factor de la distància constitueix un element definitori per a les persones que han immigrat i fa d'aquestes poblacions un grup especialment rellevant a l'hora d'analitzar els efectes de la societat de la informació en àmbits socials concrets. Fins ara, en la bibliografia sobre famílies transnacionals s'ha abordat de manera tangencial l'ús de les TIC per a pràctiques transnacionals en aquests contextos. Per la seva banda, els estudis sobre les comunicacions interpersonals mitjançant les TIC s'han centrat, majoritàriament, en població amb un grau alt de formació, que pertany a algun país desenvolupat, o en casos en què la separació dels membres de la família no és estructural i no és necessàriament població immigrant.

Aquest breu article descriu com quaranta dones bolivianes immigrants fan ús de les TIC en les seves relacions, que són per definició relacions de proximitat (malgrat la distància geogràfica). Aquesta descripció es nodreix d'ambdues perspectives (famílies transnacionals i comunicació amb utilització dels mitjans) per a comprendre més bé el tractament de la distància i de la proximitat en les relacions familiars entre la població immigrant.

1. Comunicació familiar transnacional

Parlem de família transnacional quan els membres d'una unitat familiar es troben separats geogràficament per un període de temps considerable. Les esmentades famílies es caracteritzen per la capacitat dels seus membres de generar i sostenir vincles en la distància buscant el «benestar col·lectiu» i mantenint un sentiment de pertinença al grup familiar (Bryceson, *et al.*, 2002). La comunicació transnacional adquireix una importància extraordinària, ja que el desenvolupament de la vida i de la relació familiar en depenen (Reist, *et al.*, 2008).

El manteniment de les relacions familiars forma part de la història de les migracions (Elliot, 2006) i està fortament lligat al desenvolupament tecnològic de cada època, que determina els mitjans de comunicació disponibles. En aquest sentit, Baldassar

(2007) mostra com les condicions contextuais de cada moment històric incideixen en la freqüència i en la intensitat del contacte entre immigrants i els seus familiars que no han immigrat. Igualment, Wilding (2006) assenyalava que les modalitats comunicatives d'aquestes famílies varien d'acord amb les tecnologies de cada època i de la història familiar dels immigrants. Així, per exemple, l'ús de les TIC en la comunicació familiar transnacional permet que els contactes siguin més veloços, assequibles i barats, si bé l'elecció de l'eina concreta depèn de la familiaritat de les persones usuàries amb l'instrument, de les necessitats dels interlocutors i de les característiques de la relació (Giglia, 2001; Liccope, 2004; Valentine, 2006; Christensen, 2009; Aguila, 2009).

Actualment, la globalització travessa totalment les relacions familiars en contextos migratoris, tant en la seva conceptualització (són famílies transnacionals), com en la manera de relacionar-se dels seus membres gràcies a la introducció de les TIC, que han permès la intensificació de les interconnexions i han transformat profundament l'organització social tant en el temps com en l'espai (Giddens, 1993; Castells, 1999, 2001; Inda, 2008; Held *et al.*, 1999). En aquest marc, l'ús extensiu de les TIC ha permès vincular les societats d'origen i de destinació, la qual cosa ha difuminat les fronteres entre ambdós contextos i, consegüentment, ha transformat l'experiència migratòria actual (Ros, 2010).

Així, la vida local de famílies d'immigrants en les societats d'origen inclou relacions amb els familiars immigrants absents. Els processos de distanciament en el temps i en l'espai i la intensificació de les interconnexions a distància han donat lloc a una «transformació d'allò que és local» (Giddens, 1993), la qual cosa permet que les relacions socials no estiguin determinades exclusivament per la proximitat física. Amb l'ús de les TIC, les persones es connecten i desconnecten dels diversos «nodes» locals i participen en les dimensions econòmiques, socials i culturals de la societat d'origen sense necessitat de residir-hi. D'aquesta manera, les seves vivències s'insereixen en aquest «espai de fluxos» d'abast global (Castells, 2001). Segons Liccope (2004), aquest ús possibilita situacions de copresència en interaccions socials, en què es comparteix el temps però no el lloc físic, i incrementa la freqüència dels contactes amb utilització dels mitjans, fet que provoca el que l'autor anomena *presència connectada*.

Així, les TIC són la «base material de les xarxes de comunicació» transnacionals (Román, 2009, pàg. 30). Encara que la comunicació per mitjà de les TIC no pot suplantar el contacte físic ni proporciona la complexitat i la riquesa que s'obté mitjançant la comunicació cara a cara (Giglia, 2001), diversos estudis provenen que els usos de la telefonia mòbil i d'internet structuren la vida familiar dels immigrants separats de la seva comunitat d'origen per la distància. A moltes d'aquestes famílies transnacionals, els permeten sostenir i reafirmar els vincles familiars i socials (Liccope, 2004; Valentine, 2006; Christensen, 2009; Aguila, 2009).

<http://digithum.uoc.edu>

Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància...

La presència connectada permet als interlocutors «mantenir la “conversa, contínua i ininterrompuda”, que és la substància mateixa de la relació» (Liccope, 2004, pàg. 140). En donar certa continuïtat als sistemes socials distants, la comunicació mitjançant les TIC permet als membres de la família transnacional superar la distància i mantenir la unió familiar (Valentine, 2006; Paragas, 2009), cosa que facilita el desenvolupament de la intimitat entre els membres, l'atenció recíproca, l'intercanvi d'afectivitat i fins i tot el reconeixement mutu (Valentine, 2006).

Mitjançant les TIC les famílies transnacionals poden mantenir les seves obligacions familiars (Valentine, 2006). Un estudi de les famílies daneses separades físicament (Christensen, 2009) mostra que el mòbil permet a pares i mares continuar exercint el seu rol de control. Ells hi són presents en la distància, sigui mitjançant contactes instrumentals (control, atenció física, coordinació de la vida familiar, etc.) o expressius (transmissió d'afecte, d'emocions, de confidències, de respecte, etc.), funcions que s'entrecreuen en cada contingut de les comunicacions familiars a distància.

A més, aquestes pràctiques alleugen la solitud produïda per la separació geogràfica dels interlocutors (Aguila, 2009) i els permet tenir experiències de proximitat respecte als seus familiars, fet que els fa sentir-se presents en la vida familiar (Christensen, 2009).

2. Disseny de l'estudi de cas

Aquest article, de caràcter descriptiu, forma part de la investigació duta a terme mitjançant un estudi de cas en la població boliviana femenina a Catalunya entre 2008 i 2010. L'esmentat estudi volia conèixer el paper que ocupen les TIC en la vida d'aquestes dones.

En aquest article¹ posarem un èmfasi especial en les comunicacions familiars transnacionals com a pràctiques dutes a terme a través de les TIC. Això permet trobar un espai per a l'observació de la presència-absència en les relacions familiars entre membres separats per la distància física. Així, estudiarem les experiències de la distància en el manteniment de les relacions mitjançant l'ús de les TIC.

Aquesta investigació parteix d'una perspectiva metodològica qualitativa, basada en grups de discussió i en entrevistes en profunditat. Les entrevistes ens van permetre obtenir un coneixement notable i alhora familiaritzar-nos més amb les participants a fi d'assegurar-ne la participació en les següents fases de l'estudi. Els grups de discussió van permetre la participació activa de les entrevistades en el procés de la investigació i vam obtenir una

visió col·lectiva sobre la influència de l'ús de les TIC en les seves relacions familiars a distància.

Per a constituir el grup de participants, es va recórrer a la tècnica de la «bola de neu», d'acord amb el perfil següent: dones nascudes a Bolívia de 18 a 55 anys residents a Catalunya. D'aquesta manera, es va formar un grup representatiu de quaranta dones que es corresponia amb els resultats dels estudis sociodemogràfics de la població immigrant boliviana a Espanya (ACOB, 2007).

En el moment de les entrevistes, aquest grup era format per dones provinents, gairebé per igual, de l'àrea rural (21) i de l'àrea urbana (19). La meitat de les participants (20) vivia a Catalunya des de feia dos o tres anys; majoritàriament (31) tenien entre 26 i 45 anys. Així mateix, el servei domèstic era l'activitat laboral predominant del grup i 22 dones de la mostra havien acabat l'ensenyament obligatori i havien fet estudis d'educació mitjana.² Cal ressaltar que majoritàriament (27) són mares que van immigrar soles i que van deixar els seus fills i filles a càrrec d'altres familiars i només un petit subgrup (8) d'aquestes té algun fill o filla a Catalunya. De les 40 dones, 26 declaren que no tenen parella.

Totes les dones del grup van declarar que tenien algun membre de la seva família nuclear a Bolívia i que hi mantenien contacte freqüent, per la qual cosa podem qualificar-les de famílies transnacionals.

3. Resultats

3.1. Contacte continu, famílies a través de les TIC

La comunicació transnacional ocupa un lloc central en l'experiència migratòria de les participants, ja que la identifiquen com una necessitat bàsica per al manteniment dels vincles i de la unió familiar. En aquest context, els mitjans pels quals es comuniquen adquireixen una rellevància especial, ja que identifiquen les TIC com l'«única forma» de comunicar-se amb les seves famílies en la distància.

Aquesta importància de les tecnologies de la comunicació en la vida familiar es relaciona amb les possibilitats d'emprar-les assíduament, així com amb la intensitat, amb la instantaneïtat i amb la simultaneïtat dels contactes en les comunicacions familiars. Això facilita la sensació de proximitat amb els familiars durant les comunicacions transnacionals. Com assenyala una de les dones, «gràcies a la tecnologia un es pot sentir més a prop» (dona 7). En els seus relats, la proximitat experimentada entre elles i els

1. Part d'aquest estudi va comptar amb finançament de l'Institut Català de les Dones (Generalitat de Catalunya) i el va desenvolupar la Dra. Adela Ros i l'equip del programa Migration and Network Society de l'IN3-UOC, a qui agraïem el suport i la contribució a l'èxit d'aquest treball. Així mateix, agraïem la inestimable col·laboració de la Dra. Violeta Núñez, la Dra. Ana M. González i Alvar Orquín en el transcurs d'aquest treball.

2. La categoria «educació mitjana» comprèn batxillerat i cursos de formació professional.

<http://digithum.uoc.edu>

Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància...

seus familiars a Bolívia apareix lligada a la possibilitat de conèixer i controlar el que passa a Bolívia amb els seus familiars.

El contacte continu els permet participar activament en la vida familiar. Aquestes dones es tranquil·litzen i s'animen al saber, en la distància, què fan els seus familiars quotidianament, al saber que estan bé i al donar-se de quines són les seves necessitats, o al tenir la possibilitat de veure'ls i escoltar-los. Expressen el neguit que sentirien sense les TIC, ja que no saber què passa magnifica la sensació de distància, les allunya del grup i de la vida familiar. Per exemple, si sorgeix algun problema de salut, encara que elles no hi siguin per a procurar l'atenció física al familiar malalt, hi poden participar col·laborant en la resolució del problema, enviant diners per als tractaments i cures, o aconsellant i participant en les decisions.

Als grups de discussió afirmaven que la distància geogràfica afecta les relacions familiars, encara que no necessàriament en desencadena la ruptura. Però la comunicació és imprescindible per a evitar-la. Així, mantenen el sentiment de pertinença al grup familiar i reforcen els vincles afectius familiars. Se senten part de la família i compleixen el seu rol en la recerca del benestar col·lectiu malgrat la distància. Al seu torn, això els permet mantenir el seu propi rol en la família i, fins i tot, trencar els vincles familiars. En resum, en les seves experiències familiars apareix sovint reflectida la noció de *presència connectada*.

Ara bé, els discursos d'aquestes dones mostren que les TIC no solament permeten l'experiència connectada sinó que també inclouen l'absència. Les entrevistades parlen de la nostàlgia que provoca aquest mateix coneixement de la «realitat» que permet la comunicació amb utilització dels mitjans. Se sent enyorança d'allò que no es viu en la societat d'origen: baralles entre els fills en què no poden intervenir *in situ*; una celebració escolar per a les mares en què són reemplaçades per una germana; una abraçada qual·sevol; l'acte de graduació d'una filla al qual no poden assistir; els últims moments de la vida del pare. Són moments irrecuperables de la vida, que la comunicació i les TIC no poden suplir. Una realitat implacable. Per a aquestes dones, la possibilitat de viure des de la distància el que passa a les seves famílies a Bolívia, mitjançant la comunicació amb utilització dels mitjans, també remarca la distància geogràfica i la sensació llunyana.

3.2. Mares a distància mitjançant les TIC

Als grups de discussió, en parlar de les relacions amb els seus fills i filles a Bolívia, les participants van assenyalar que en la família «la mare ho ha d'organitzar tot». En les entrevistes analitzades, s'observa que aquest «organitzar-ho tot» es tradueix a assumir la responsabilitat en tres dimensions: a) sosteniment econòmic i gestió dels recursos, b) seguiment de la quotidianitat i c) atenció afectiva.

Aquests rols en la vida familiar impliquen una posició en la qual aquestes dones prenen decisions i tenen una responsabilitat elevada en l'estructura familiar. Així, d'una manera transversal,

els seus relats indiquen que, malgrat la distància que les separa dels seus fills i filles, no han renunciat al seu rol de mares ni a l'autoritat dins del grup familiar.

Per a conservar el seu lloc en la família, aquestes dones han trobat en la comunicació transnacional un mitjà per a dur a terme aquesta sèrie de pràctiques. Identifiquen (no sempre d'una manera deliberada ni senzilla) les TIC com a eines que possibiliten les expressions d'afecte i d'atenció, d'acompanyament, de control, de presa de decisions i, sens dubte, la gestió de l'economia domèstica tan lligada als seus projectes migratoris, etc. Els permet estar informades sobre els esdeveniments que passen allà i prendre decisions. Així, les comunicacions transnacionals mitjançant les TIC permeten complir funcions instrumentals i expressives alhora.

Les diferents pràctiques relacionades amb allò que elles entenen per «ser mares» es fan mitjançant diferents eines tecnològiques, segons les funcions que han de complir, de la seva familiaritat amb l'instrument i del coneixement que en tenen. Entre les més emprades hi ha el telèfon, la càmera web i el correu electrònic. Aquest últim en menor mesura que els anteriors, perquè demana més alfabetització digital i una certa competència en expressió escrita i en comprensió lectora (no gaire desenvolupada entre la majoria de les participants).

Moltes d'elles recorren a l'ús de la càmera web per a veure com estan físicament els seus fills i filles, tant per a saber si estan malalts o si s'han fet pírings com per a poder seguir-ne el creixement, els canvis que experimenten amb l'edat o, simplement, per a assistir a vivències quotidianes: veure els fills petits jugant o comprovar que les seves habitacions estan «endregades». Aquesta eina els permet «veure'ls en viu», veure'n els gestos i els trets físics. Gràcies a aquesta tecnologia, senten que tenen control sobre el que fan els seus fills i que poden comprovar que es compleixen les decisions preses a distància.

Aquesta tecnologia introdueix la comunicació no verbal com un element clau. Per a elles implica un valor afegit imprescindible per a exercir la seva maternitat. Els moviments corporals i les gesticulacions els permeten conèixer la situació emocional dels seus fills: si estan tristos, alegres o preocupats, o si els diuen la veritat o menteixen:

«Llavors tu, mirant-li la cara saps si t'ho diuen amb alegria o t'ho diuen amb tristesa. Tu coneixes els seus trets i la seva manera d'expressar-se. Llavors vas veient si t'ho diuen de veritat o t'envien una mentideta. Llavors jo dic: "Tu em dius una mentida", "No", "Tu em dius una mentida", "Sí", "Ara, torna-m'ho a explicar". Sé com es posen quan em diuen una petita mentida, comencen a retorçar-se, a agafar-se les mans, a agafar-se els cabells... Llavors jo, jo els vaig mirant. En canvi, si parles per telèfon, no els veus bé, oi?». (dona 9)

El correu electrònic es fa servir principalment per a l'intercanvi de documents i per a comprovar la situació familiar. En

alguns casos controlen les despeses i la distribució dels diners de la família (tant a Bolívia com a Barcelona), reben els estats de comptes, els informes de despeses, etc. Així mateix, algunes segueixen el rendiment escolar dels seus fills mitjançant la recepció de les qualificacions, la supervisió dels deures, etc. Expliquen que així poden detectar-ne les deficiències i fer una feina de reforç, malgrat la distància física, i participar activament en la formació dels seus fills i filles.

El correu electrònic també es fa servir per a les expressions d'afecte, en les quals el que es transmet és concret, però té un valor simbòlic emotiu. Aquesta eina funciona com a bagul dels records que inclou fotografies, petites notes d'afecte, dibuixos dels fills o poesies. En paraules d'una d'aquestes dones: «El meu fill petit va fer un conte i una poesia al col·legi. Aquestes coses, el gran me les envia per correu. Per a mi això és molt valuós» (dona 58).

El seguiment i l'acompanyament dels seus fills i filles va més enllà de l'àmbit escolar. També busquen la comunicació, que se sentin protegits, que no se sentin abandonats, poder-los orientar i guiar per la vida. Aquestes mares recorren a les trucades telefòniques (sigui des del locutori o des del mòbil) per a mantenir i generar vincles de confiança i complicitat amb els seus fills i filles:

«Mitja hora, almenys, estàs amb un, mitja hora més amb l'altre, quaranta minuts, cinquanta minuts... Sí o sí! I tu no el tallaràs, perquè ells et van explicant les coses. I com l'has de tallar? Dient-li: "Ah! Aquí és molt car, em deu pujar molt, no puc parlar amb tu". Ells et volen explicar les coses. Llavors, per contra, no t'ho expliquen. Què fas? Escoltar-los, allà, fins que acabin de parlar. Mentre el temps va passant, passant, passant i et va pujant el compte, ufl!» (Dona 9).

Als grups de discussió assenyalaven que l'únic que no poden donar als seus fills i filles a distància són «les moixaines», l'afecte físic. Fora d'això, manifesten que amb la comunicació mitjançant les TIC elles hi són « presents ».

3.3. Experimentar la distància emprant les TIC

L'ús de les TIC permet que aquestes dones se sentin més a prop dels seus éssers estimats a Bolívia. Tanmateix, també accentua la distància que les en separa. Aquesta complexitat en l'experiència de la distància durant la comunicació familiar sembla estar influenciada —entre altres factors— per les mateixes característiques de la tecnologia i per la seva potencialitat. N'és un exemple la comunicació familiar mitjançant la càmera web. La incorporació de la imatge en temps real ha significat una revolució en la manera de mantenir el contacte a distància, cosa que genera reaccions diverses respecte a les emocions. La imatge hi té un paper molt important, perquè incideix en l'experiència de la distància durant

la comunicació familiar. Com expressa una participant, «ens sentim alhora tan a prop i tan lluny, ai!». (Dona 63).

Aquesta forma de comunicació significa per a elles una trobada familiar en què apareixen sentiments contradictoris. La imatge els permet obtenir molts detalls que provoquen «una emoció molt forta» (dona 26), que perdura dies després del contacte. Sobretot per a aquelles dones que no poden viatjar i visitar els seus familiars a Bolívia, la càmera web és una possibilitat única de veure els seus éssers estimats i de tenir-hi un contacte més semblant a la trobada «cara a cara». Expliquen que durant el temps que dura el contacte obliden la distància física i en veure i escoltar els seus fills s'hi senten més a prop.

«Jo, en el meu cas, no tenia papers. No tinc manera de sortir perquè després no puc entrar. Llavors veus una cosa d'aquestes que t'ajuda i és una cosa emocionant, encara que sigui una tecnologia, és un aparell simple, però et transporta a un altre món.» (dona 60).

Però la sensació de ser a prop també evidencia la llunyania, ja que «és com si estiguéssim juntes a la mateixa habitació, però amb un vidre al mig» (dona 26). La impossibilitat del contacte físic, de tocar-los, posa de manifest la distància que els separa. Així, no és estrany que, durant els grups de discussió, sentenciïn que la càmera web és una «arma de doble tall» per a les emocions dels interlocutors.

La sensació de proximitat durant el contacte provoca que sentin més neguit. Descriuen el final d'aquestes comunicacions com una mica més difícil encara emocionalment. Per a elles significa tornar a la realitat i sentir el pes dels onze mil quilòmetres de distància geogràfica que els separen: «És la desesperació... per a totes les persones... Es veu als locutoris, ja que sempre hi ha senyores que després es posen tristes» (dona 36). Fins i tot emergeixen sentiments que les impulsen a tornar, però, segons les entrevistades, la seva contenció neix del fet de veure la immigració com l'únic mitjà que tenen d'oferir a les seves famílies la possibilitat de millorar la seva situació econòmica a Bolívia.

4. Conclusions

En aquest breu article s'ha intentat reflectir com l'ús de les TIC en la comunicació familiar transnacional influeix en les experiències de la distància de quaranta dones bolivianes a Barcelona. Si bé les limitacions d'aquest estudi impedeixen fer generalitzacions, permeten observar tendències significatives.

En primer lloc, per a aquestes dones immigrants que van deixar els seus éssers estimats a Bolívia, les TIC són l'única manera de sostenir la relació familiar que dóna sentit a la seva immigració. Igual que en altres estudis, aquest treball mostra que les TIC adquireixen sentit segons el context que les emmarqui. Així, el cas

<http://digithum.uoc.edu>

Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància...

mostra que per a les persones que volen sostenir i reafirmar els vincles familiars en contextos transnacionals, les TIC faciliten i possibiliten les seves pràctiques, permeten als membres del grup familiar transnacional compartir les seves experiències, convertir la comunicació en un espai comú en el qual cada interlocutor és present i participa en la vida de l'altre. Mitjançant aquest coneixement mutu i l'atenció recíproca, experimenten la sensació que les distàncies s'escurcen.

Segon, aquestes dones trien múltiples eines segons les necessitats del context i les circumstàncies en què s'emmarquen les seves relacions familiars transnacionals. Es tracta d'un mosaic de canals que configuren les seves estratègies de comunicació (no sempre construïdes d'una manera deliberada), per a dur a terme una sèrie de pràctiques transnacionals vinculades al seu rol en la família. Observem que cada subjecte atribueix a cada una de les eines TIC unes significacions determinades i les vincula amb les seves pràctiques segons les circumstàncies particulars i el seu coneixement de l'eina.

Tercer, en molts casos, les participants són mares que recorren a les TIC per a pràctiques vinculades al seu rol de mares. En les seves comunicacions amb els fills no es pot distingir els continguts instrumentals dels expressius, ja que ambdues funcions s'hi entrecreuen en el contingut de les comunicacions. Les TIC són l'instrument a partir del qual circulen emocions i decisions, es travessen les fronteres i la distància física. D'aquesta manera, les tecnologies permeten a aquestes dones ser mares en la distància.

Quart, per a les participants, el contacte continu per mitjà de les TIC possibilita que les dinàmiques familiars superin els límits de la distància. La seva percepció de la proximitat física està vinculada a la presència connectada d'aquestes dones respecte a la seva vida familiar a Bolívia i a la participació activa que hi tenen. Això potencia la proximitat emocional alimentada amb la transmissió d'afectes mitjançant les TIC, amb expressions d'emocions i pràctiques d'atenció, control i gestió de recursos. És a dir, experimentar la proximitat física mitjançant l'ús de les TIC en les comunicacions familiars transnacionals incrementa la proximitat emocional, la qual cosa permet als interlocutors sostenir el vincle que els uneix.

Cinquè, el coneixement del que passa contínuament i les característiques que les TIC inclouen en la comunicació (veu, imatge, simultaneïtat en la comunicació, capacitat d'emmagatzematge d'informació, etc.) són elements que les fan sentir més a prop dels seus éssers estimats a Bolívia. Però, alhora, aquests mateixos elements accentuen la llunyania geogràfica que els separa. La presència i la proximitat sentida revela la impossibilitat física de contacte i apareixen sensacions de llunyania i d'absència. L'ús de les TIC no eludeix la consciència d'aquestes dones de la distància física, ja que les comunicacions posen en relleu les limitacions de contacte físic que comporta la separació geogràfica.

Així, podem concloure que l'ús de les TIC en les comunicacions familiars transnacionals incideix en les experiències sobre la distància entre les dones bolivianes immigrants a Barcelona. Aquest

efecte té un doble sentit. En primer lloc, els permet ser presents en la vida quotidiana de les seves famílies als països d'origen i combatre la solitud; en segon lloc, reforça el seu sentiment de llunyania física davant de la impossibilitat de suplantar la comunicació cara a cara completament.

Referències bibliogràfiques

- ASOCIACIÓN DE COOPERACIÓN BOLIVIA ESPAÑA (2007). *Situación general de los bolivianos en España. Un análisis cualitativo para obtener el perfil del colectivo boliviano con relación a las características del proceso migratorio*. La Paz: ACOBE - AMIBE.
- AGUILA, A. (2009). «Living Long-Distant Relationships through Computer-Mediated Communication». *Social Science Diliman*. Vol. 5, núm. 1-2, pàg. 83-106.
- BALDASSAR, L. (2007). «Transnational Families and Aged Care: The Mobility of Care and the Migrancy of Ageing». *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 33, núm. 2, pàg. 275-297.
- BRYCESON, D. F.; VUORELA, O. (2002). *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford / Nova York: Berg.
- CASTELLS, M. (2001). *Galàxia Internet*. Barcelona: Areté.
- (1999). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza Editorial.
- CHRISTENSEN, T. (2009). «"Connected presence" in distributed family life». *New Media Society*. Vol. 11, núm. 3, pàg. 433-451.
- DIMINESCU, D. (2008). «The Connected Migrant». *Social Science Information*. Vol. 47, núm. 4, pàg. 565-579.
- ELLIOT, B. S.; GERBER, D. A.; SINKE, S. M. (2006). *Letters across Borders: The Epistolary Practices of International Migrants*. Nova York: Palgrave Macmillan.
- GIDDENS, A. (1993). *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza Editorial.
- GIGLIA, A. (2001). «Uso de los medios de comunicación y expresión de las emociones en sujetos transnacionales: una exploración». *Perfiles Ilatinoamericanos*. 18 de juny, núm. 18, pàg. 93-113.
- HELD, D.; MCGREW, A. (1999). «Global Transformations». *Re-Vision* 22, núm. 2, hivern.
- INDA, J. X.; ROSALDO, R. (2008). *The Anthropology of Globalization: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2a. ed.
- LICOPPE, C. (2004). «"Connected" Presence: The Emergence of a New Repertoire for Managing Social Relationships in a Changing Communication Technoscape». *Environment and Planificació D: Society and Space*. Vol. 22, núm. 1, pàg. 135-156.
- PARAGAS, F. (2009). «Migrant Workers and Mobile Phones: Technological, Temporal, and Spatial Simultaneity». A: R. LING;

<http://digithum.uoc.edu>

Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància...

- S. W. CAMPBELL (editors). *The Reconstruction of Space and Time. Mobile Communication Practices*. Nova Jersey: Transaction Publishers. Pàg. 39-66.
- REIST, D.; RIAÑO, I. (2008). «Hablando de aquí y de allá: patrones de comunicación transnacional entre migrantes y sus familias». *América Latina migrante: Estado, familias, identidades*. FLACSO. Pàg. 303-323.
- ROS, A. (2008). «Interconnected Immigrants in the Information Society». A: A. ALONSO, P. OIARZABAL (coordinadors). *Di-aspors in the New Media Age. Identity, Politics and Community*. Reno: University of Nevada Press.
- VALENTINE, G. (2006). «Globalizing Intimacy: The Role of Information and Communication Technologies in Maintaining and Creating Relationships». *Women's Studies Quarterly*. Vol 34, núm. 1 i 2, pàg. 365-393.
- WILDING, R. (2006). «"Virtual" intimacies? Families Communicating Across Transnational Contexts». *Global Networks*. Vol. 6, núm. 2, pàg. 125-142.

CITACIÓ RECOMANADA

DE LA FUENTE, Graciela (2011). «Les TIC enmig de les relacions: tractament de la distància i la proximitat en les famílies transnacionals» [article en línia]. *Digithum*. Núm. 13, pàg. 14-20. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa].
<http://digithum.uoc.edu/ojs/index.php/digithum/article/view/n13-delafuente/n13-delafuente-cat>
 ISSN 1575-2275

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

Graciela de la Fuente

Internet Interdisciplinary Institute (IN3) de la UOC
gde_la_fuentev@uoc.edu

Internet Interdisciplinary Institute (IN3)
 Edifici Media-TIC
 c/ Roc Boronat, 117, 7a. planta
 08018 Barcelona

Graciela de la Fuente Vilar és llicenciada en Pedagogia per la Universitat de Barcelona. El 2009 va obtenir el diploma d'Estudis Avançats en el programa d'Educació i la Democràcia (2007-2009) de la Universitat de Barcelona, on actualment fa la tesi doctoral.

Des de 2007 és investigadora del programa Migration and Network Society de l'IN3 a la Universitat Oberta de Catalunya, on participa en el disseny i l'aplicació en diversos projectes de recerca duts a terme per aquest programa. En els últims tres anys el seu treball de recerca s'ha centrat principalment en els efectes de la connectivitat en les famílies transnacionals.

